

met a bibliográfiában, annál könnyebben fog a kutató képet alkotni a forrásról a kezdetektől, és felismerni annak a jelentőségét. A kínálat itt a jelen, egészen egyszerű bibliográfiától, amely a címfelvétel legszükségesebb feltételeire szorítkozik, olyan nagy projektekig terjed, mint például a teljes újság, feljegyzett bibliográfiák, az egyes történelmi jelentőséggel bíró lapokhoz tartozó repertoárok stb. szkenelése; a technika ma majdnem határtalan lehetőségeket és publikációs módokat kínál.

A kérdés: A sajtókutatás területén miért nem működik együtt Ausztria a (kelet-európai?) szomszédos országokkal? Miért nem létezik mindmáig a 18. századi kezdetektől a 20. századig terjedő időszak sajtótermékeinek – legalábbis bibliográfiai – nyilvántartása? Feltételezem, hogy már az eddig megjelent önálló bibliográfiák – Busa, Seidler, (SEIDLER Andrea–SEIDLER Wolfram: *Das Zeitschriftenwesen im Donauraum zwischen 1740 und 1809*. Wien, Böhlau, 1988.), Rózsa, hogy csak az elmúlt tizenöt évben a többnyelvű Királyi Magyarország területén, a Bécsben és a más történelmi nagyvárosokban működő sajtóval foglalkozókat említsük – célzott együttműködése is jelentős eredményeket hozhatna.

Amit Kircher már évtizedekkel ezelőtt a német nyelvterület számára könyvformában megalkotott, nem lehet a modern technikai eszközök és lehetőségek bevonásával túl távoli cél a mai Közép-Európa számára! Ezzel az értékes forrástanulmányok, mint például Rózsa Mária bibliográfiájának előre mutató, célzott előkészítésének szószólójává válok, aggodalommal tölt el azonban annak a kutatási világnak az effajta önálló teljesítményekkel szemben tanúsított elégtelen érdeklődése, ami a tevékenységéhez szükséges információkat vagy égerkattintással, vagy egyetlen nagybibliográfia segítségével hívásával kívánja megszerezni.

SEIDLER, ANDREA

Gilmont, Jean-François: Le livre et ses secrets. Préfaces Francis HIGMAN, Monique MUND-DOPCHIE. Genève, Louvain-la-Neuve, 2003, Droz, Université catholique de Louvain, 440 l. /Cahiers d'humanisme et renaissance, vol. LXV. – Université catholique de Louvain, Bibliothèque de la faculté de philosophie et lettres, Temps et espace, vol. 2./

Ki ne ismerné Jean-François Gilmont? A bibliográfust, aki Loyolai Ignác, Carolus Scribanus és a jezsuita lelkiség bibliográfusaként kezdte életművét, de igazán ismert a genfi kálvinizmus kutatójaként lett. Jean Crespin kiadványainak és Jean Calvin műveinek számbavétele, a bibliográfiák kiadása mérföldkövek a 16. századi nyomdászattörténeti kutatásokban. Közben olyan ismert tanulmánykötetek láttak napvilágot szerkesztésében, mint *Palaestra typographica* (Aubel, 1984), vagy a *La réforme et le livre* (Paris, 1990, angolul: Aldershot, 1998). Könyvet írt a könyv sorsáról az informatika korában, fáradhatatlanul tanít, ontja a tanulmányokat, és figyel kollégái munkájára: 1266 könyvismertetése jelent meg 16 folyóiratban.

Nyugdíjba vonulása alkalmával munkahelye, a Löveni Katolikus Egyetem kiadott egy csokrot, 29 tanulmányt, írásaiból. Gilmont szellemsen, hozzá nagyon illő módon tanulmányai előtt közöl egy levelet a kezdő bibliográfushoz (Lettre à un bibliographe débutant), amelyben elmondja életútját és élete programját. A bibliográfia számára minden: egy program, egy oknyomozó anyaggyűjtés, majd egy publikáció. A kutatás lényegében nem más célú, mint a bibliográfia teljessé tétele. Az adatgyűjtés teljességét, és az adatok értelmezhetőségét biztosítja minden. Így a sokak számára a segédtudomány (bibliográfia) segédtudománya lesz minden tudomány. Gilmont persze mindezt a tudomány iránti alázat-tal vallja, így számára nem létezik az a kérdés, hogy melyik tudomány melyiknek segédtudo-

mánya, a lényeg a folyamatos, tervezett munkálkodás.

A tanulmánykötet maga ennek az életprogramnak a fordított tükré. A hat fejezetre osztott szerkezetből az elsőtől az utolsóig lényegében az általános megállapításoktól a bibliográfiai aprómunkáig jutunk vissza (? , előre?); az első fejezet átfogó érvényű megállapításait Gilmont a következő fejezetek esettanulmányaival támasztja alá. Szerzőnk bizonyítja ezzel módszerének helyességét is. Az első fejezetben kaptak helyet Gilmontnak, a könyv történetét összefoglaló tanulmányai. Egy rövid könyvtörténet a papirusz tekercsektől a 18. század végéig (Questions d'histoire du livre et de la lecture). A fejezetbe négy tanulmány került. Az első Gilmont víziója arról, hogy hogyan változott a könyv formája, a könyv és az olvasás társadalmi szerepe a tekercsektől a hipertekesztig. A sokak által leírt tételek az egyes korszakok mediális változásairól a szerző eruditiójával, hosszú kutatási tapasztalatával nyernek hitelesítést. A kéziratos és a nyomtatott könyv korszakának határán az új médiummal (nyomtatott könyv) számos remény élt a kortárs humanisták körében: a nyelvi és filológiai helyes szöveg megállapítása után a másolással nem rongtott nagy számú változat előállításának lehetősége, az egyre bővülő, új rendszerezést igénylő ismeretanyag eljuttatása sokakhoz, olcsón. A második tanulmány tehát azokat a humanista generációkat mutatja be, akiknek életében az ars impressoria megszületett, és üzleti vállalkozássá lett. A szerző harmadik írása a könyv 16. századi előállítási módját mutatja be, majd a 18. századi nagy kiadástörténeti, illetve olvasástörténeti változásokat, kiemelve, hogy a médium (a nyomtatás) technikai és üzleti változásának szükségessége egyidejűleg jelentkezett az olvasás tömegessé válásával, így a technológia nem diktálhatta még az olvasási és a tudományos ízlés változásait (mint ahogy ez a 20. században történt).

A második nagy fejezet (Approches techniques) négy írása a tudományos bibliográfia 16–17. századi megszületését mutatja be: a könyv

tudományos és bibliográfiai apparátusának változásától a bibliográfiai szakterminológia kialakulásáig. A harmadik fejezet a kiadói stratégiák változásait, lehetőségeit mutatja be öt esettanulmányon keresztül. Az Olivetanus-Biblia szakmai és üzleti kockázatvállalása valóban úttörő jellegűvé avatta a kiadást. Aldus Manutius kiadója valóban tudományos műhely volt, amely nem csupán a pontos szövegkiadásokkal igazolható. Szinte senki sem foglalkozott fiának (Paulus) egy Cicero-kiadásával (*In Epistolas ad Atticum commentarius*, 1547, in 8), amely a nagyon ritka „nagy formátumú”, vagyis „nagy margójú” kiadások egyike. Ez a kiadási forma technikailag igen bonyolult, ugyanakkor nagyon megkönnyíti a könyv tudós használatát. Ezután a tanulmány után Gilmont földrajzilag hazatér, hiszen az 1547-es kölni és az 1548-ban megjelent löveni két flamand Biblia-kiadás történetét mutatja be. Gilmontnak Crespin martyrologium-kiadásairól szóló írása kiváló példája annak, hogy hogyan kerül a helyére egy bibliográfia néhány tétele. Milyen filológiai és tudományos apparátust mozgat a bibliográfus maga, ha komolyan veszi a szakmáját. A fejezet három utolsó tanulmánya már a vallásháborúk korának kiadói küzdelmeibe enged bepillantást.

A negyedik fejezet (Lire une bibliographie) egy különös olvasási műfajról szóló négy tanulmányt tartalmaz. A bibliográfus olvassa a bibliográfiát. Megmutatja, hogy hogyan rajzolódik ki előtte a bibliográfia olvasásából a tudós egyéniség, akiről a bibliográfiai szól, miként elevenedik meg a kor, amelyben élt, és főként tudományos (Carolus Scribanus, Robert Estienne), vagy éppen kiadói (Éloi Gibier, Laurent de Normandie) tevékenysége. Ez a tevékenység soha sem önmagában való teológiai, filozófiai, filológiai, egyházszerzői, vagy könyvkiadói tevékenység. A bibliográfia – értően olvasva – jól mutatja azokat a pontokat, ahol a fő tevékenységi kör érintkezik más területekkel, tehát ahol minden alkotó tevékenység, illetve alkotói lét interdiszciplinárisává válik. Van ebben a fejezetben egy kis család is persze, hiszen másként olvas

bibliográfiát az, aki összeállította, aki részt vett az összeállításban, aki hasonló bibliográfiát maga is összeállított, vagy aki egyszerűen egy korszak szakértője, és kézbe vesz „olvas” egy bibliográfiát. A módszer, és a tanulság Gilmont esetében az első, az aktív bibliográfus bibliográfia olvasásának a módszere és tanulsága.

Az ötödik fejezetben a szerző a történeti statisztika és a könyvtörténet elméleti és gyakorlati gondjaival kapcsolatos gondolatait osztja meg velünk: hogyan mérhető és jellemezhető számokkal egy-egy életmű, mű, vagy kiadás túlélési esélye (*Mesurer la survie du livre*)? Sok szempont vizsgálандó egy korszaknak a feltett kérdéssel kapcsolatos jellemzésekor: a nyomdával rendelkező városok száma, a nyomdászok/kiadók száma, a kiadott címek (fészeségek), a forma szerinti megoszlása a kiadott anyagnak, a kiadott lapok száma, a felhasznált nyomdai készletek (betűk, cifrák, illusztrációk stb.) mennyisége, a fennmaradt példányok száma, azok elterjedtsége. Az esettanulmányok többféle megközelítést ajánlanak: Crespin *Martyrologiumának* fennmaradása, Crespin bármely kiadványának fennmaradása, illetve ezen vizsgálat szűkítése Oxford és Cambridge könyvtáaira, Carolus Scribani nyomtatott műveinek fennmaradása, illetve Jean Calvin 16. kiadású munkáinak túlélési mutatói. Ez utóbbi magyar szempontból különösen fontos, hiszen Calvin alapművének (*Institutio religionis christianae*) magyar fordítása (Szenci Molnár Albert) hatása az egységes magyar irodalmi nyelv kialakulására hasonlóan mutatható be, ahogy Luther Biblia-fordítása hatott az irodalmi német nyelv megszületésére.

A hatodik zárófejezet (*Regards critiques*) öt tanulmányával visszaérkezünk a professzionális bibliográfus naponta feltett kérdéseire: mi a bibliográfia, mi az értelme, miként kell összeállítani, hol vannak a precizitás és a tartalom nélküli formalizmus határai? A bibliográfia csaknem minden formája hasznos, formája és tartalma az idővel változik. Nem véletlen „a bibliográfia története” műfaj terjedése, a bibliográfának elméleti stúdiummá válása. Megfelelő elméleti és történeti ismeretek nélkül csak faktografikus számbavétel az eredmény, amelynek

hasznossága ugyancsak nem kérdőjelezhető meg, de ahhoz, hogy bibliográfiának nevezzük, közelebb kell lépnünk ahhoz az anyaghoz, amelyről bibliográfiánk szól.

MONOK ISTVÁN

Arbour, Roméo: Dictionnaire des femmes libraires en France 1470–1870. Genève, 2003, Droz, 751 l. *École pratique des hautes études, Sciences historiques et philologiques, VI: Histoire et civilisation du livre*, 26./

2005 áprilisában Lyonban találkozunk azon európai könyvtörténeti műhelyek képviselői, amelyek valamilyen terület, város nyomdászainak, könyvkereskedőinek, könyvkötőinek („a könyves embereknek, gens du livre”) adatait veszik számba. A találkozó nyomán talán kirajzolódik egy olyan lehetőség is, hogy egy közös európai adatbank épüljön, majd váljon szakértői rendszerré. Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok osztályon évek óta folyik hasonló munka. A „Clavis typographorum regionis Carpaticae 1473–1948” program keretében egyelőre a nyomdászok és kiadók adatait rögzítik. A Gesellschaft für Buchforschung in Österreich koordinálásával egy hasonló jellegű program indult a bécsi könyves emberekről, a *Magyar Könyvszemlében* Bánfi Szilvia adott hírt az Észak-Francia területek nyomdászati prosopográfiájáról (MKsz 2003. 1. sz. 144–146.)

A Droz kiadó nagy tekintélyű sorozata (*Histoire et civilisation du livre*) adott helyt a most ismertető kötetnek is. A címben szereplő „femmes libraires” kifejezés minden olyan nőnemű személyt jelent, aki professzionális módon foglalkozott nyomdászattal, könyvkiadással, könyvkötéssel, metszetek és zenei nyomtatványok, illetve újságok előállításával és árusításával. Távolról sem a korán elhunyt nyomdászok özvegyeiről van tehát szó, bár kétségtelen tény, hogy számos nyomda a feleség révén öröklődött tovább Franciaországban is. A női nem szerepe a társadalom történetében az elmúlt évtizedek-